

Univerzitet u Nišu
Prirodno-matematički fakultet
Departman za hemiju
Katedra za neorgansku hemiju

Hemija prelaznih metala sa koordinacionom hemijom

Školska: 2018/2019. godina

Prof. dr Nenad S. Krstić

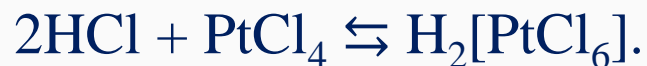
K9_P11

KOMPLEKSNA JEDINJENJA d-METALA U ANALITIČKOJ PRAKSI

Kompleksiranje je u osnovi brojnih reakcija na kojima se zasnivaju analitički postupci za:

- ✓ razdvajanje,
- ✓ maskiranje,
- ✓ dokazivanje i
- ✓ određivanje jona metala u rastvoru ili u drugim raznovrsnim sistemima i sredinama.

Po mehanizmu prisajedinjavanja nastaju uglavnom acido kompleksi i to dodavanjem viška kompleksirajućeg reagensa na so metala:

Po mehanizmu uvođenja u koordinacionu sferu metala nastaju akva i amonijačni kompleksi, desjstvom vode, odnosno amonijaka na so metala:

Kompleksiranje helatizacijom je postupak građenja stabilnih helata sa polidentatnim helatnim ligandima koji imaju više N- ili O-donor atoma. Sa takvim ligandima kao što je *acac*, *edda*, *edta*, i dr., kompleksiraju se i joni alkalnih i zemnoalkalnih metala koji inače grade mali broj kompleksnih jedinjenja.

Primena kompleksiranja u hemijskoj sredini

Preko obojenih slabo rastvornih taloga kompleksnih jedinjenja kvalitativno i kvantitativno se određuju neki joni teških metala kao Ni^{2+} , Co^{2+} , Fe^{3+} , Cu^{2+} idr.

Primeri nekih obojenih kompleksnih jedinjenja:

$\text{Na}_3[\text{Co}(\text{CN})_6]$ - zelen

$\text{Co}[\text{Ce}(\text{CN})_6]_2$ - roze-crven

$\text{K}_3[\text{Co}(\text{NO}_2)_6]$ - žut

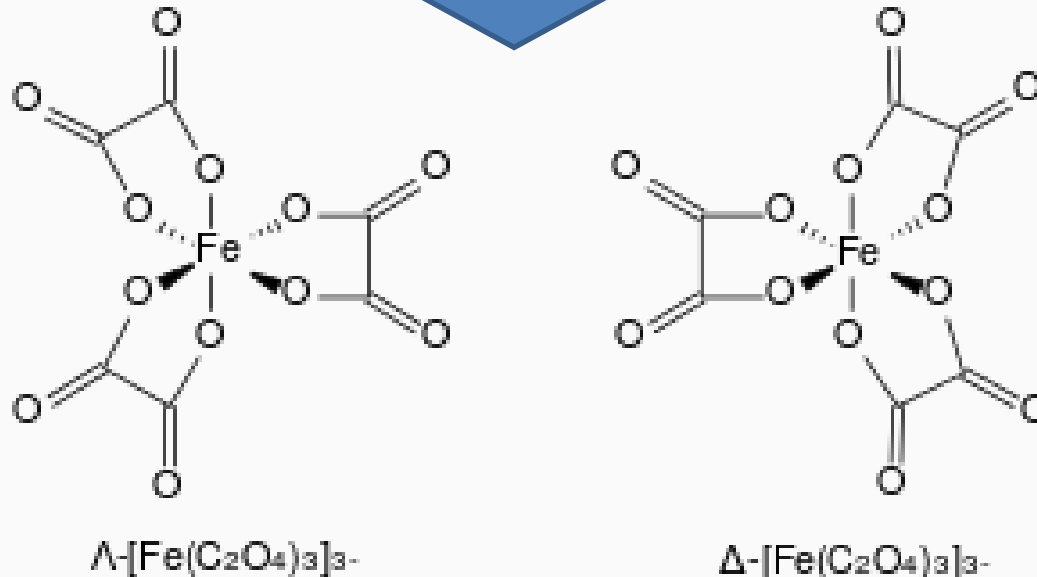
$\text{Fe}_4[\text{Fe}(\text{CN})_6]_3$ - plav

$[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4](\text{OH})_2$ - plav

$\text{Cu}_2[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ - crven

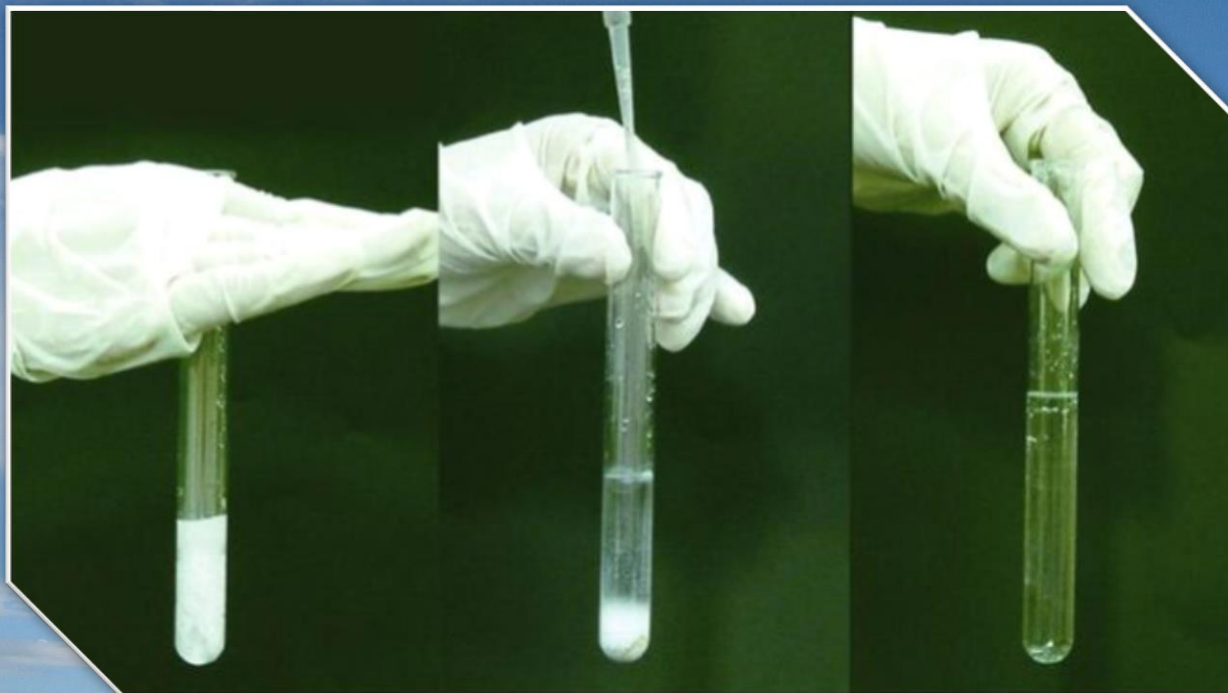
Primena kompleksnih jedinjenja za maskiranje jona

Kompleksiranjem se neki joni mogu blokirati u rastvoru i pored njih određivati joni nekih drugih metala. Tako se Fe^{3+} -jon u rastvoru može „maskirati“ fosfatima, oksalatima ili tartaratima preko odgovarajućih stabilnih kompleksa $[\text{Fe}(\text{PO}_4)_2]^{3-}$, $[\text{Fe}(\text{ox})_2]^{3-}$, $[\text{Fe}(\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_6)_3]^{3-}$.

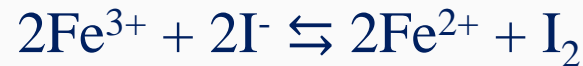
Primena kompleksa za rastvaranje teško rastvornih taloga

Reakcijama kompleksiranja mogu se rastvoriti neka teško rastvorna jedinjenja srebra(I), bakra(II) i drugih:

Primena kompleksiranja u cilju promene oksido-redukcionih osobina

Gvožđe(III)-jon se može redukovati jodidima, *ali u prisustvu kompleksirajućih agenasa kao što su fosfati, oksalati, tartarati, ovaj jon ostaje u rastvoru:*

Primer 1

Razlaganje amonijačnog kompleksa bakra zakišeljavanjem, usled građenja amonijum jona:

Primer 2

Zamena liganada u unutrašnjoj koordinacionoj sferi metala:

Primer 3

Reakcije zamene jona u spoljašnjoj koordinacionoj sferi jona metala:

žuti talog

plavi talog

crveni talog

Analitički značaj titana

Titanometrija

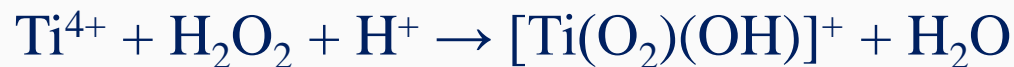
Rastvori Ti^{3+} su prilično stabilni, ali je ipak ovaj jon jako redukciono sredstvo da može da redukuje H_2SO_3 do S , Fe^{3+} do Fe^{2+} , ClO_3^- u Cl^- , što je primenjeno u kvantitativnoj hemijskoj analizi tzv. titanometriji:

Kvalitativna reakcija za dokaz Ti^{4+} -jona i peroksida

U kiseloj sredini, soli Ti^{4+} sa vodonikperoksidom (H_2O_2), daju intenzivno **žuto-oranž** obojeno kompleksno jedinjenje $[\text{Ti}(\text{O}_2)(\text{OH})]^+_{(\text{aq})}$, koje sadrži peroksotitanil jon TiO_2^{2+} .

Ovo je kvalitativni dokaz za soli Ti^{4+} , i obrnuto za peroksidni jon:

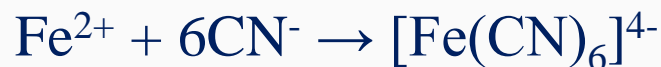
Jon Ti^{3+} se u postupku dokazivanja oksiduje do najvišg oksidacionog stanja, Ti^{4+} .

Analitički značaj gvožđa

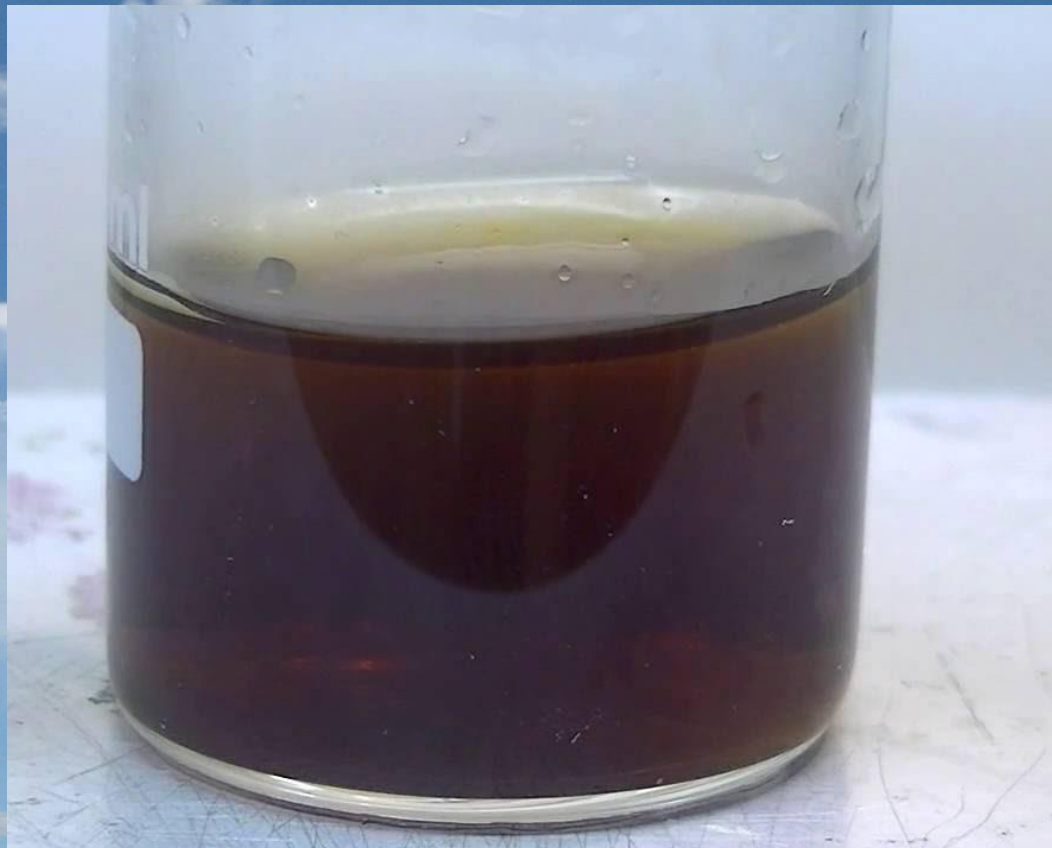
Dokazivanje sulfidnih jona

Fe^{2+} gradi sa cijanidnim jonom (CN^-) veoma stabilan kompleksni jon (heksacijanoferat(II) jon):

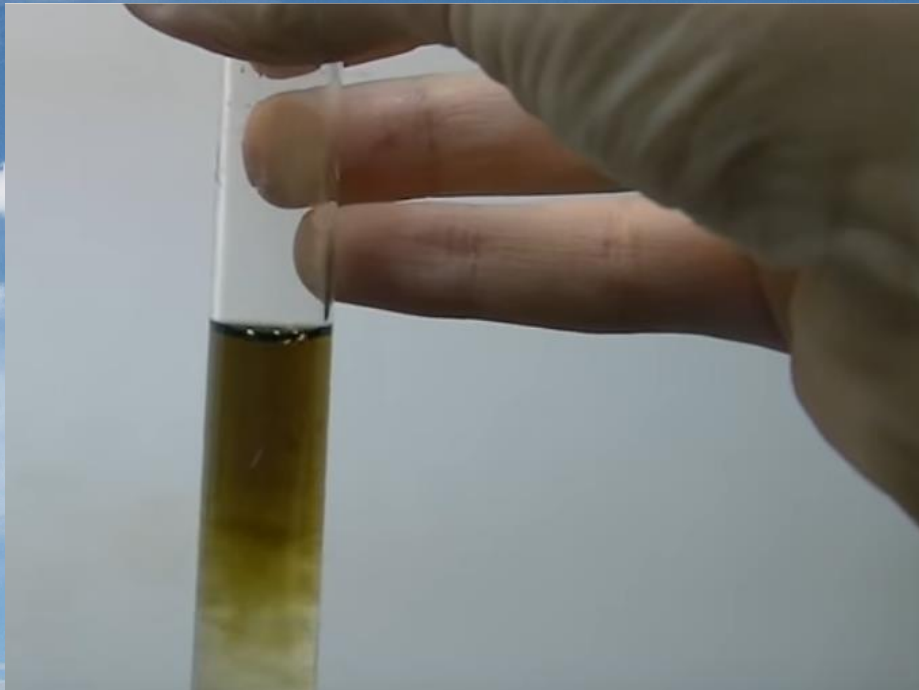
Heksacijanoferat(II) jon je veoma stabilan, samo jedan CN^- ligand može biti zamenjen drugim ligandom (H_2O , NH_3 , CO , , NO^+ , NO). Takvi kompleksi poznati su pod nazivom „*prusijati*“, a nastaju pod dejstvom razblaženih kiselina, toplote ili sunčeve svetlosti na $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{4-}$ jon u rastvoru odgovarajućeg liganda.

Za dokazivanje *sulfidnih jona* u analitičkoj praksi služi kompleks *pentacijanonitrozilferat(II) jon* $[Fe(CN)_5NOS]^{4-}$ (ljubičaste boje) koji nastaje mešanjem rastvora sulfida i dokaznog reagensa u slabo baznoj sredini:

Dokazivanje nitrata

U kvalitativnoj analitičkoj praksi Fe^{2+} sa nitratima gradi braon-mrki prsten iznad rastvora *conc.* H_2SO_4 , odnosno pod određenim uslovima nastaje nitrozil katjon koji se vezuje sa Fe^{2+} -jonom u kompleks $[\text{Fe}(\text{H}_2\text{O})_5\text{NO}]^{2-}$ u kome je Fe formalno sa stepenom oksidacije +1.

<https://www.youtube.com/watch?v=uLh69ukYmrU>

Turbulensko plavo

Vodeni rastvor cijanidnog kompleksa gvožđa služi kao vrlo osjetljiv reagens za dokazivanje Fe^{2+} . Dodavanjem rastvora Fe^{2+} u vodeni rastvor cijanidnog kompleksa gvožđa (III) $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$ nastaje tamno-plavi obojeni koloidni rastvor ili talog – Turbulensko plavo:

Kvalitativno dokazivanje Fe³⁺

1) Reakcija sa kalijum tiocijanatom KSCN

Vodeni rastvor cijanidnog kompleksa gvožđa služi kao vrlo osetljiv reagens za dokazivanje Fe³⁺. Ako se u vodenom rastvoru u kome se nalaze Fe³⁺ joni doda nekoliko kristala KSCN dolazi do stvaranja crvene boje usled građenja kompleksnog jona heksatiocijanoferata(III), [Fe(SCN)₆]³⁻:

2) Berlinsko plavo

Dodavanjem rastvora Fe³⁺ u vodeni rastvor cijanidnog kompleksa gvožđa (II) [Fe(CN)₆]⁴⁻ nastaje tamno-plavi obojeni koloidni rastvor ili talog zavisno od koncentracije jona, Berlinsko plavo:

Analitički značaj kobalta

Dokazivanje kalijumovog jona

Natrijum-heksanitrokobaltat(III) taloži iz neutralnih ili slabo kiselih rastvora žuti kristalast talog kalijum-natrijum-heksanitrokobaltat(III),

$\text{K}_2\text{Na}[\text{Co}(\text{NO}_2)_6]$:

Ovo je vrlo osetljiva reakcija za identifikaciju K^+ jona, mada mogu da je daju i amonijačne soli ako se nalaze u rasvoru pa ih treba pre dokazivanja kalijuma ukloniti iz rastvora.

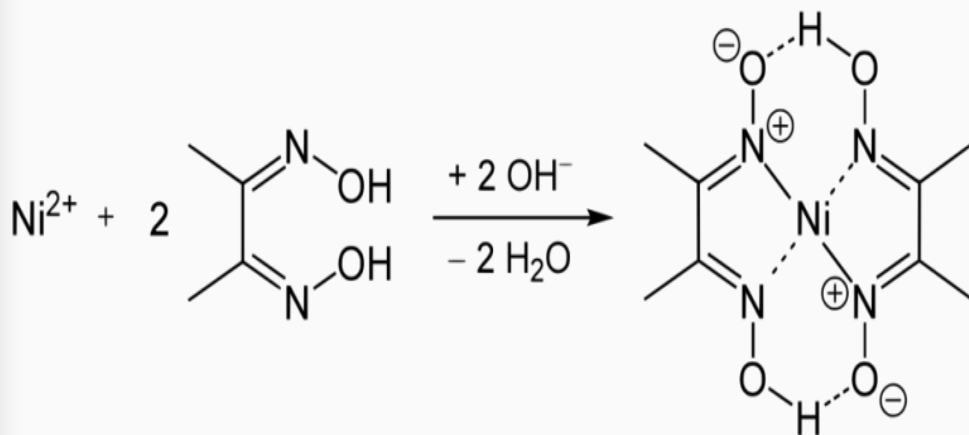

Analitički značaj nikla

Dokazivanje Ni^{2+} jona – Čugajeva reakcija

Dodavanjem dimetilglioksima u rastvor u kome se nalaze Ni^{2+} joni nastaje crveni talog *bis(dimetilgliksimato)nikal(II)* jon:

Ova reakcija služi za dokazivanje Ni^{2+} jona po Čugajevu. Kompleks Ni^{2+} sa dimetilgliksimom je i termostabilan ($T \sim 160^\circ\text{C}$) pa služi i za kvantitativno određivanje nikla u rastvoru.

Analitički značaj molibdena

Dokazivanje fosfata

Molibden gradi heteropolikiseline tj. kiseline koje pored centralnog atoma nemetala sadrže i centralni atom metala: $\text{H}_3[\text{PMo}_{12}\text{O}_{40}]$ dodekamolibdatofosforna kiselina, a nastaju od izopolikiseline molibdena i neke slabe neorganske kiseline (H_3PO_4):

Amonijumova so dodekamolibdatofosforne kiseline $\text{NH}_4[\text{PMo}_{12}\text{O}_{40}] \times 6\text{H}_2\text{O}$ je žuti talog koji nastaje dejstvom amonijumheptamolibdata na fosforu kiselinu u prisustvu HNO_3 , koji se u analitičkoj praksi koristi za kvalitativno određivanje fosfora.

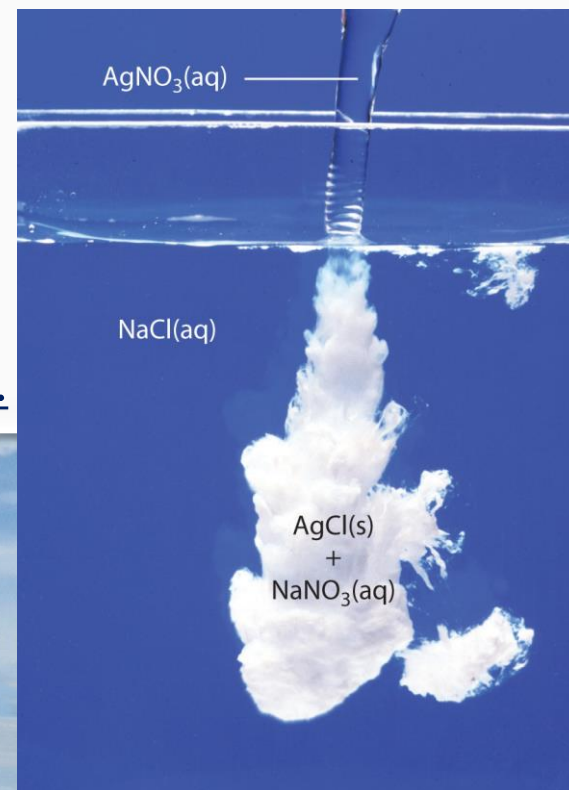
Analitički značaj srebra

Dokazivanje hlorida

Kvalitativno određivanje Cl^- -jona vrši se pomoću Ag^+ -jona (AgNO_3), mešanjem odgovarajućih rastvora, pri čemu nastaje beli talog AgCl koji se rastvara u amonijaku, jer se formira rastvorno kompleksno jedinjenje diamminsrebro(I) hlorid, $[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]\text{Cl}$:

Bromid i jodid srebra se ne rastvaraju u amonijaku.

Analitički značaj bakra

Dokazivanje Cu^{2+} -jona građenjem amonijačnog kompleksa

Amonijak taloži iz rastvora Cu^{2+} -jona bazu so zelenkaste boje:

Ova baza so se lako rastvara u višku amonijaka i daje tetraamin bakar(II) sulfat azurno plave boje:

Reakcija je vrlo osetljiva pa služi za kvalitativno i kvantitativno određivanje Cu^{2+} -jona u rastvoru i različitim materijalima.

KATALITIČKO DEJSTVO KOMPLEKSNIH JEDINJENJA

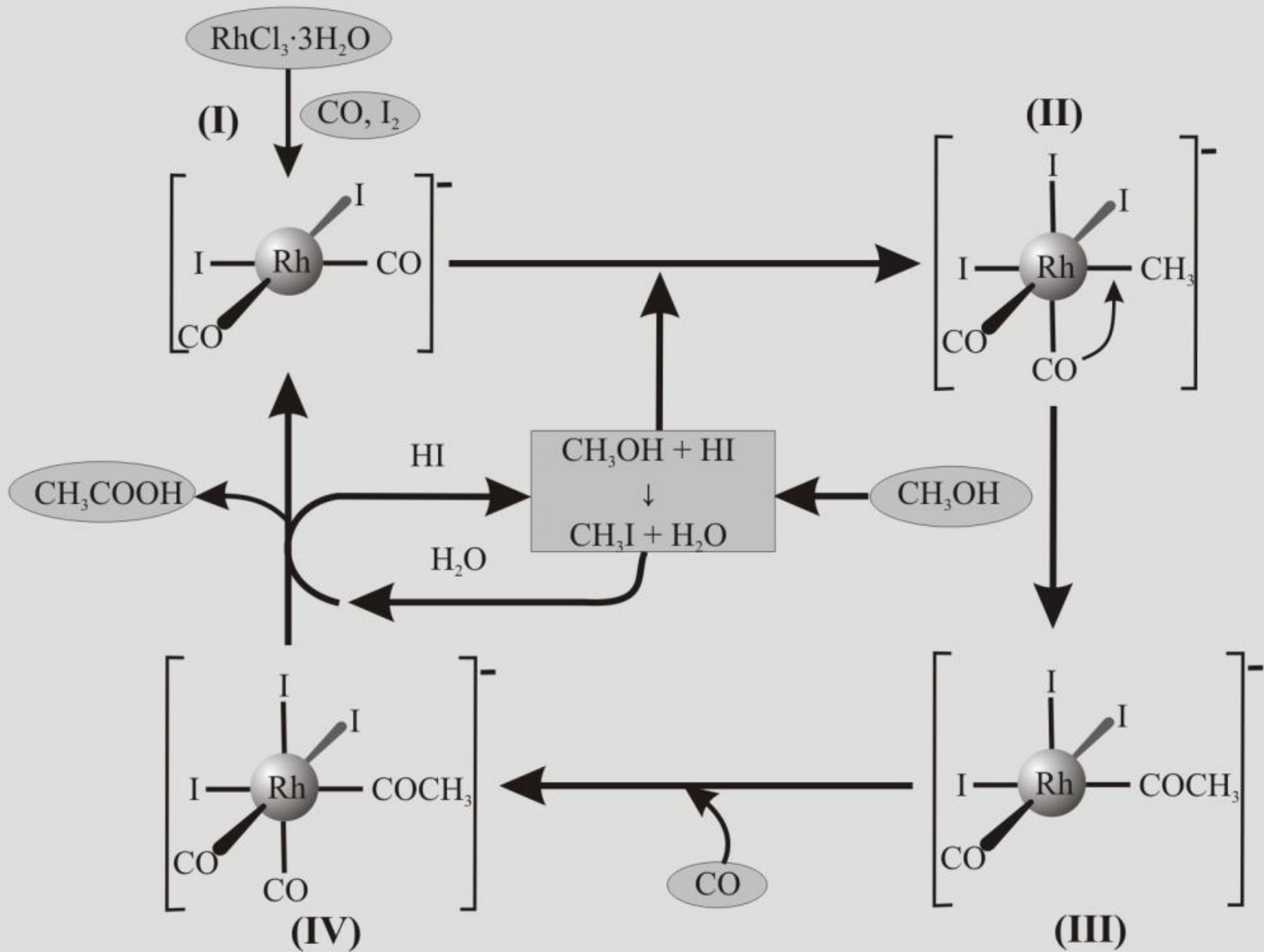
Na bazi prelaznih metala napravljeni su brojni katalizatori koji se primenjuju u realizaciji važnih industrijskih procesa u heterogenoj (proizvodnja HNO_3 , reforming), i homogenoj (kreking) katalizi.

Kompleksna jedinjenja d-metala: Pt, Pd, Rh, Ru, Ir, Au, Re su nezamenljivi katalizatori za hidrogenizaciju olefina, sintezu aldehida, za sintezu sirćetne kiseline i drugih proizvoda organske hemijske industrije.

Primer 1.

Katalitičko dejstvo diiododikarbonilrodijuma(I) u procesu sinteze sirćetne kiseline.

- Industrijska sinteza sirćetne kiseline po, takozvanom Monsantoovom postupku, zasniva se na direktnoj karbonilaciji metanola u prisustvu kompleksa rodijuma. Polazna supstanca za dobijanje katalizatora je $\text{RhCl}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$.
- Uvođenjem CO u rastvor rodijum(III)-hlorida, Rh(III) se redukuje do Rh(I) koji u prisustvu joda i malog viška ugljenmonoksida gradi kompleksni anjon $[\text{RhI}_2(\text{CO})_2]^-$ (I) koji ima katalitičke osobine.
- Rodijum u nešto izmenjenim uslovima oksidativnom adicijom gradi novi kompleks sa koordinacionim brojem 6, $[\text{RhI}_3(\text{CO})_2\text{CH}_3]$ (II) koji se dalje transformiše u kompleks $[\text{RhI}_3\text{COac}]^-$ kvadratnopyramidalne strukture (III), koji dodatnom karbonilacijom proširuje koordinacionu sferu Rh i on formira O_h kompleks (IV) $[\text{RhI}_3(\text{CO})_2\text{ac}]$ koji se razlaže na polazni kompleks i acetilhlorid CH_3COCl od koga nastaje sirćetna kiselina

- Metalno zlato, Au: [ ] $6s^1 5d^{10}$, je slaboaktivan katalizator među plemenitim metalima, verovatno zbog potpune zaposednudosti d-energetskih podnivoa elektronima koja smanjuje sposobnost za hemisorpciju većih molekula.
- Poznato je da Au hemisorbuje H_2 i alkene tek iznad $200\text{ }^\circ\text{C}$ verovatno zbog pobuđivanja elektrona i prelaza $5d \rightarrow 6s$. Ali zato kompleksna jedinjenja zlata (III) sa alkil fosfinima imaju katalitičko dejstvo.

Primer 2.

Katalitičko dejstvo kompleksa $[AuCl_3(PPh_3)]$, trihlorotrifenilfosfinzlatu(III) na oksidaciju etina u glioksal.

- Katalitička reakcija oksidacije etina predstavljena je sledećom jednačinom:

- U tom procesu se kvadratnoplanarni kompleks Au(III) sa fenilfosfinom i tri hloridna liganda redukuje u linearni kompleks Au(I).
- Nastali kompleks zlata (I) $[AuCl(PPh_3)]$ se dejstvom hlora oksiduje do početnog kompleksa Au(III) sa katalitičkim osobinama.
- Raznovrsni fosfinski kompleksi zlata se primenjuju i pri oksidaciji drugih ugljovodonika, ali i u reakcijama izomerizacije.

Primer 2.

Katalitička sinteza aldehida iz alkena preko kompleksa [HCo(CO)₄] hidrogenotetrakarbonilkobaltata.

- Uvođenjem CO u rastvor CoCl₂, kobalt gradi binuklearni karbonil sa koordinacionim brojem 5 koji se u procesu hidriranja razlaže na mononuklearni karbonil [HCo(CO)₄].
- Nastali kompleks prilikom uvođenja alkena, molekul alkena koordinira preko π-elektrona dvostruke veze i tako nastaje novi kompleks [Hco(CO)₃alken] kvadratnpiramidalne strukture.
- To novonastalo koordinaciono jedinjenje se daljim uvođenjem CO i H₂ razlaže na dva molekula odgovarajućeg aldehida i polazni binuklearni karbonil.

